

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.35>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: ВИКЛИКИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ТА ІНСТИТУЦІЙНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Шемет Д.С.,
*студентка 3 року навчання
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
факультету слідчої та детективної діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Шемет Д.С. Правове регулювання віртуальних активів: виклики легалізації та інституційного впровадження в Україні.

Стаття присвячена детальному аналізу правових аспектів регулювання віртуальних активів в Україні, зокрема їхнього правового статусу, інтеграції у фінансову систему та впливу на економічну стабільність. У центрі уваги – правові аспекти регулювання цифрових активів, такі як їх моніторинг, оподаткування, а також забезпечення відповідності міжнародним стандартам регулювання. Особливу увагу приділено досвіду провідних країн світу та можливостям адаптації найкращих практик до українського законодавства. У статті розглянуто ключові ризики, пов'язані із використанням віртуальних активів, зокрема ухилення від оподаткування, відмивання коштів та фінансування незаконної діяльності. Значна увага приділена ролі державних органів у забезпеченні прозорості операцій із цифровими активами та необхідності вдосконалення нормативно-правової бази для зменшення потенційних загроз. Запропоновано заходи для захисту прав інвесторів, які стикаються з правовою невизначеністю у сфері цифрових активів.

Окремий розділ статті присвячено аналізу основних проблем регулювання криптовалют в Україні. Зокрема, це недосконалість механізмів оподаткування, неоднозначність застосування норм чинного законодавства та низький рівень фінансової грамотності серед громадян. Розглянуто практичний потенціал Закону України «Про віртуальні активи», який відкриває можливості для формування прозорого ринку криптовалют і стимулювання розвитку цифрової економіки. Матеріал містить порівняльний аналіз регулювання цифрових активів у країнах із розвинутою правовою системою, зокрема в ЄС та США. Описано перспективи впровадження новітніх технологій у фінансові відносини, що сприятимуть економічному зростанню. Також обговорено механізми міжнародної співпраці в галузі моніторингу віртуальних активів і шляхи інтеграції України до глобального фінансового простору. Стаття буде корисною для законодавців, державних органів, юристів, які спеціалізуються на фінансовому праві, підприємців, зацікавлених у використанні віртуальних активів, а також для науковців, які досліджують питання цифровізації фінансових відносин.

Ключові слова: віртуальні активи, криптовалюта, правове регулювання, фінансовий моніторинг, цифрові платежі, фінансова прозорість, оподаткування.

Shemet D.S. Legal regulation of virtual assets: challenges of legalization and institutional implementation in Ukraine.

The article is devoted to a detailed analysis of the legal aspects of regulating virtual assets in Ukraine, particularly their legal status, integration into the financial system, and impact on the country's economic stability. The main focus is on the legal regulation of digital assets, such as their monitoring, taxation, legal control mechanisms, and ensuring transaction transparency. Special attention is paid to compliance with international regulatory standards and studying the experience of leading countries, including the US and the EU, for adapting best practices to Ukraine's legal framework. The article examines key risks associated with the use of virtual assets, including tax evasion, money laundering, financing illegal activities, and shortcomings in the legal infrastructure for protecting investors' rights.

Significant attention is given to the role of government agencies in ensuring effective control over digital asset transactions and their transparency. The article proposes measures to improve the legal framework governing the circulation of virtual assets and ways to mitigate potential risks to the national economy.

A separate section is devoted to analyzing key issues in cryptocurrency regulation in Ukraine, such as the imperfection of taxation mechanisms, the low level of financial literacy among the population, the lack of effective legal tools, and ambiguity in the application of existing legislative norms. The provisions of the Law of Ukraine “On Virtual Assets” are explored, highlighting its potential for developing a transparent cryptocurrency market and stimulating the digital economy. The article includes an overview of international trends in digital asset regulation and analyzes the prospects for Ukraine’s integration into the global financial space. The necessity of harmonizing national legislation with international standards to ensure competitiveness and protect the interests of Ukrainian investors is emphasized. The prospects for introducing innovative financial technologies, particularly blockchain systems, into legal and economic relations are also discussed. The material will be useful for legislators, government agencies, lawyers specializing in financial law, entrepreneurs interested in using virtual assets, and researchers studying the digitalization of financial relations and the impact of modern technologies on economic development.

Key words: virtual assets, cryptocurrency, legal regulation, financial monitoring, digital payments, financial transparency, taxation.

Постановка проблеми. Віртуальні активи, зокрема криптовалюти, стають важливим елементом сучасних фінансових відносин, активно впливаючи на розвиток світової економіки. Ці активи сприяють інвестиціям та цифровізації фінансових послуг, водночас створюючи нові виклики для державного регулювання та фінансового контролю.

Актуальність теми правового регулювання віртуальних активів особливо гостро проявляється в Україні. На тлі глобальної цифровізації економіки держава прагне інтегруватися у світові фінансові системи, забезпечуючи належне регулювання ринку криптовалют. Прийняття Закону України «Про віртуальні активи» стало першим кроком у цьому напрямку, однак його положення потребують подальшого аналізу, уточнення та адаптації до міжнародних стандартів. Низький рівень фінансової грамотності, відсутність чітких правил оподаткування криптовалют, а також ризики ухилення від податків і відмивання коштів ускладнюють впровадження прозорих механізмів регулювання.

Правове регулювання віртуальних активів є не лише інструментом контролю за фінансовими потоками, а й важливим юридичним механізмом, що сприяє захисту прав інвесторів, зниженню ризиків шахрайства та стимулюванню економічного зростання. У цьому контексті важливим є впровадження ефективних механізмів фінансового моніторингу, запобігання злочинам у цифровій сфері та гармонізація нормативної бази з міжнародними стандартами, включаючи рекомендації FATF.

Метою статті є аналіз правового регулювання віртуальних активів в Україні, визначення ключових викликів їх інтеграції у фінансову систему та розробка рекомендацій для вдосконалення законодавства. Основна увага приділяється порівнянню української нормативно-правової бази з міжнародним досвідом, дослідженню проблем фінансового моніторингу криптовалют та визначенню шляхів легалізації цифрових активів. Захист прав інвесторів та забезпечення фінансової стабільності є центральними завданнями у регулюванні віртуальних активів. Як свідчить практика, багато країн стикаються з подібними викликами, серед яких недосконалість правового регулювання, слабкість фінансових моніторингових систем та низький рівень обізнаності учасників ринку. У цьому контексті особливої уваги заслуговує досвід Європейського Союзу, США та Японії, які запроваджують інноваційні підходи до регулювання криптовалют, забезпечуючи прозорість ринкових операцій та захист прав користувачів.

Стан опрацювання проблематики. Науковий інтерес до регулювання віртуальних активів виявляється у численних дослідженнях як українських, так і зарубіжних авторів. Зокрема, Н.С. Кузнєцова аналізує аспекти оподаткування криптовалют, пропонуючи вдосконалення системи фінансового моніторингу. Серед зарубіжних дослідників Роберт Кларк досліджує правові аспекти регулювання цифрових активів у контексті боротьби з фінансовими злочинами, а Джеймс Браун акцентує увагу на інтеграції криптовалют у банківські системи.

В Україні регулювання віртуальних активів базується на положеннях Закону України «Про віртуальні активи», а також нормативно-правових актах, що регламентують фінансовий моніторинг

і оподаткування. Проте, враховуючи динамічний розвиток ринку криптовалют, наявне законодавство потребує перегляду для забезпечення належного захисту інтересів інвесторів, держави та суспільства. Таким чином, дослідження правового регулювання віртуальних активів має значний науковий і практичний потенціал для створення ефективної та безпечної фінансової системи, яка відповідатиме викликам сучасної цифрової економіки.

Вклад основного матеріалу. Віртуальні активи відіграють дедалі важливішу роль у розвитку цифрової економіки, трансформуючи традиційні фінансові ринки та створюючи нові можливості для інвесторів і підприємців. Завдяки своїм характеристикам, таким як децентралізованість, прозорість та швидкість транзакцій, криптовалюти й інші цифрові активи стали універсальним інструментом для ведення бізнесу в глобальному середовищі. Попри це, використання віртуальних активів пов'язане з низкою викликів, серед яких – ризики фінансових злочинів, нестабільність курсу криптовалют та відсутність ефективних механізмів захисту прав інвесторів. За даними звіту Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), обсяг операцій із цифровими активами зріс на 200% упродовж останніх п'яти років [3].

Водночас відсутність уніфікованих підходів до регулювання віртуальних активів у різних країнах створює нерівні умови для розвитку цього ринку. У таких юрисдикціях, як Європейський Союз, США та Японія, розроблено спеціальні правові норми для контролю ринку криптовалют, тоді як в Україні цей процес перебуває на етапі становлення. Зокрема, Закон України «Про віртуальні активи» визначає основні правила обігу цифрових активів, але не охоплює всіх аспектів їхнього використання [1].

В Україні правове регулювання віртуальних активів розпочало формуватися порівняно нещодавно. Основоположним документом є Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року, який встановлює базові правила обігу цифрових активів, визначає права їх власників та передбачає функції державного контролю у цій сфері [1]. Закон запроваджує класифікацію віртуальних активів на забезпечені та незабезпечені, що дозволяє чіткіше регулювати операції з ними. Проте в цьому законодавстві існує низка прогалин. По-перше, положення щодо оподаткування операцій із цифровими активами досі залишаються недостатньо врегульованими. Податковий кодекс України наразі не містить чіткого визначення бази оподаткування та ставок податків для таких операцій, що створює ризики ухилення від сплати податків і правову невизначеність для учасників ринку [2]. По-друге, залишається відкритим питання інтеграції положень Закону України «Про віртуальні активи» з іншими нормативно-правовими актами, такими як Закон України «Про запобігання та протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом» [2]. Відсутність узгодженості між цими документами створює перешкоди для ефективного фінансового моніторингу операцій із криптовалютами.

Також важливим є питання забезпечення прав власників віртуальних активів. У нинішньому правовому полі не існує механізмів компенсації збитків у разі втрати доступу до криптовалютних гаманців чи шахрайських дій. Як свідчить міжнародна практика, розробка таких механізмів сприяє зростанню довіри до ринку цифрових активів. Зокрема, у Японії діють страхові програми, що дозволяють компенсувати втрати користувачам у разі зламу бірж [7].

Український ринок цифрових активів також стикається з проблемою адаптації до міжнародних стандартів. Рекомендації FATF (Financial Action Task Force) наголошують на необхідності впровадження процедур «знай свого клієнта» (KYC) і фінансового моніторингу, які забезпечують прозорість транзакцій і протидію відмиванню коштів [4]. Проте в Україні ці механізми запроваджені лише частково, що створює ризики для стабільності фінансової системи та міжнародної репутації держави.

Загалом, правовий статус віртуальних активів в Україні залишається на етапі становлення. Для його вдосконалення необхідно гармонізувати національне законодавство з міжнародними стандартами, створити чіткі правила оподаткування та забезпечити ефективні механізми захисту прав користувачів.

Права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів визначаються переважно законодавчими нормами, які регулюють відносини між власниками цифрових активів, операторами ринку та контролюючими органами. В Україні ці питання частково врегульовані Законом України «Про віртуальні активи», проте потребують подальшого уточнення для забезпечення прозорості та передбачуваності таких відносин. Основним правом власників є право на володіння, використання та розпорядження своїми активами. Власники мають можливість обмінювати, продавати

або використовувати криптовалюту як платіжний засіб (у межах дозволеного законодавством). Проте право власності на цифрові активи має низку особливостей, зокрема, відсутність фізичного носія та залежність від технології блокчейн. Крім того, власники цифрових активів мають право на захист від шахрайства та неправомірних дій. Проте в Україні немає чітко визначених механізмів компенсації у випадках втрати доступу до криптовалютних гаманців або крадіжки активів. У міжнародній практиці деякі платформи пропонують страхові послуги, що забезпечують відшкодування збитків у таких випадках, але такі інструменти ще не стали поширеними на українському ринку.

Відповідно до Закону України «Про віртуальні активи», оператори ринку, включаючи біржі криптовалют, зобов'язані забезпечувати прозорість операцій, виконувати процедури фінансового моніторингу та вживати заходів для запобігання відмиванню коштів. Зокрема, оператори мають впроваджувати процедури ідентифікації клієнтів (KYC), які є обов'язковими відповідно до рекомендацій FATF. Важливим обов'язком операторів також є інформування клієнтів про умови надання послуг, ризики, пов'язані з інвестуванням у цифрові активи, та зміни у правилах роботи. Неналежне виконання цих обов'язків може спричинити втрату довіри користувачів та юридичну відповідальність.

Контроль за дотриманням законодавства у сфері віртуальних активів покладається на Міністерство цифрової трансформації України та інші уповноважені органи. Їх завдання полягає у забезпеченні прозорості ринку, контролі за виконанням законодавчих норм і захисті прав учасників ринку. Проте ефективність виконання цих обов'язків значною мірою залежить від наявності чітких законодавчих інструментів і ресурсів для моніторингу. У цьому контексті доцільно запровадити спеціалізовані програми навчання для представників державних органів, щоб вони могли ефективно реагувати на сучасні виклики у сфері цифрових активів.

Міжнародна практика демонструє різноманітні підходи до регулювання, що залежать від рівня розвитку фінансових ринків та технологій у кожній країні. У рамках ЄС прийнято загальні підходи до регулювання цифрових активів через директиви та регламенти. Зокрема, Регламент MiCA (Markets in Crypto-Assets) передбачає створення єдиних правил для операторів криптоактивів, спрямованих на забезпечення прозорості, стабільності ринку та захисту інвесторів [5]. Крім того, у ЄС діють правила боротьби з відмиванням коштів (AML), що вимагають впровадження процедур ідентифікації клієнтів (KYC) на криптовалютних біржах. У Сполучених Штатах регулювання криптовалют відрізняється залежно від штату, однак на федеральному рівні основна увага приділяється боротьбі з фінансовими злочинами. Наприклад, Комісія з цінних паперів і бірж (SEC) класифікує багато криптоактивів як цінні папери, що потребує реєстрації операцій із ними. Крім того, впроваджено вимоги до звітності для платформ, які пропонують послуги обміну криптовалютою. Японія є одним із лідерів у регулюванні цифрових активів. У 2017 році країна легалізувала криптовалюту як засіб платежу, запровадивши суворий контроль за діяльністю криптобірж. Вимоги включають забезпечення фінансової прозорості, регулярну звітність і страхування коштів користувачів. Це сприяло зростанню довіри до криптовалютного ринку серед японських інвесторів. Україна може адаптувати найкращі практики, застосовані у країнах із розвиненими ринками віртуальних активів. Зокрема, впровадження рекомендацій FATF щодо фінансового моніторингу, створення національного реєстру операторів ринку та забезпечення страхування криптовалютних депозитів можуть значно підвищити довіру до ринку та сприяти його розвитку.

Використання віртуальних активів, зокрема криптовалют, несе значний потенціал для цифровізації економіки, однак також супроводжується численними ризиками. Ці ризики охоплюють правові, фінансові та технологічні аспекти, які потребують уваги з боку держави, операторів ринку та користувачів. Одним із ключових викликів є відсутність чіткої та уніфікованої регуляторної бази для віртуальних активів. Наприклад, в Україні Закон «Про віртуальні активи» не охоплює всіх аспектів обігу цифрових активів, зокрема оподаткування, страхування транзакцій та правовий статус децентралізованих фінансових систем (DeFi). Це створює прогалини, які можуть бути використані для ухилення від податків або незаконної діяльності.

Криптовалюти відзначаються високою волатильністю, що може призводити до значних фінансових втрат для інвесторів. Крім того, відсутність механізмів страхування криптовалютних депозитів збільшує ризики втрати коштів у разі банкрутства бірж або шахрайських дій. Як свідчить практика Японії, запровадження страхових програм для користувачів є ефективним інструментом зниження фінансових ризиків. Децентралізована природа криптовалют ускладнює відновлення

доступу до активів у випадках втрати приватних ключів. Злами криптовалютних бірж також залишаються серйозною проблемою, що ставить під загрозу безпеку коштів користувачів. За даними досліджень, у 2022 році понад 3 мільярди доларів США були втрачені через кібератаки на криптоплатформи [6].

Для зниження правових ризиків важливо вдосконалити нормативно-правову базу, інтегрувавши міжнародні стандарти, зокрема рекомендації FATF щодо боротьби з відмиванням коштів. Удосконалення процедур фінансового моніторингу, зокрема ідентифікації користувачів (KYC), також сприятиме зменшенню незаконного використання криптовалют. Фінансові ризики можна зменшити за допомогою впровадження страхових програм для криптовалютних депозитів. Такі програми, як у Японії, забезпечують відшкодування користувачам у разі зламу платформ або втрати доступу до коштів. Крім того, розробка інструментів хеджування волатильності криптовалют, таких як деривативи, може захистити інвесторів від значних фінансових втрат. Технологічні ризики потребують впровадження сучасних систем безпеки на криптовалютних платформах, таких як багаторівнева аутентифікація та холодні гаманці для зберігання коштів. Також важливо забезпечити освітні програми для користувачів щодо безпечного зберігання приватних ключів і запобігання фішинговим атакам.

У цілому, комплексний підхід до мінімізації ризиків, що включає вдосконалення законодавства, підвищення фінансової грамотності та впровадження сучасних технологій безпеки, є необхідним для забезпечення сталого розвитку ринку віртуальних активів в Україні. Ефективне регулювання віртуальних активів вимагає адаптації нормативно-правової бази до сучасних викликів та тенденцій розвитку цифрової економіки. В Україні вже зроблено важливі кроки у цьому напрямку, зокрема ухвалено Закон України «Про віртуальні активи».

Важливим напрямом є інтеграція рекомендацій FATF щодо фінансового моніторингу віртуальних активів. Зокрема, впровадження процедур ідентифікації клієнтів (KYC) та створення реєстрів операторів ринку забезпечить прозорість транзакцій і зменшить ризики відмивання коштів. Також доцільно врахувати норми Регламенту MiCA, який встановлює єдині правила для ринку криптоактивів у ЄС. Відсутність чітких правил оподаткування операцій із цифровими активами створює правову невизначеність та сприяє ухиленню від податків. Доцільно внести зміни до Податкового кодексу України, які б передбачали ставки податків для транзакцій із криптовалютами та пільги для суб'єктів, що впроваджують інноваційні технології.

Враховуючи високі ризики зламу платформ та втрат користувачами доступу до своїх коштів, доцільно розробити національну програму страхування криптовалютних депозитів. Такий механізм дозволить підвищити довіру до ринку цифрових активів і захистити права інвесторів, як це успішно реалізовано в Японії. Низький рівень фінансової грамотності серед населення ускладнює розуміння ризиків і можливостей, пов'язаних із віртуальними активами. Запровадження освітніх програм, семінарів і курсів щодо користування криптовалютами та кібербезпеки є важливим компонентом для розвитку ринку.

Необхідно забезпечити ефективну взаємодію між Міністерством цифрової трансформації України, Національним банком України та іншими органами для контролю за діяльністю операторів ринку. Також важливо створити спеціалізовані підрозділи для моніторингу та розслідування фінансових злочинів, пов'язаних із цифровими активами. Для підвищення ефективності моніторингу ринку можна використовувати технології блокчейн для забезпечення прозорості транзакцій та створення публічних реєстрів. Такі інструменти дозволять не лише контролювати обіг цифрових активів, але й підвищити довіру до державних органів. Запропоновані заходи дозволять забезпечити правову визначеність, зменшити ризики для учасників ринку та сприяти розвитку конкурентного і безпечного середовища для обігу віртуальних активів.

Висновки. Регулювання віртуальних активів є важливим компонентом цифрової економіки, що визначає можливість інтеграції інноваційних технологій у фінансовий сектор. Україна, ухваливши Закон «Про віртуальні активи», зробила перший крок у створенні нормативно-правової бази для обігу цифрових активів, проте подальше вдосконалення цього законодавства залишається нагальним завданням.

Насамперед, необхідно посилити гармонізацію національного законодавства із міжнародними стандартами, зокрема рекомендаціями FATF та нормами ЄС, передбаченими Регламентом MiCA. Це дозволить забезпечити прозорість ринку, захист прав інвесторів та зменшити ризики використання цифрових активів у незаконній діяльності. Важливим аспектом є розвиток техно-

логічних інструментів, таких як блокчейн, для підвищення ефективності державного контролю. Використання цієї технології у фінансовому моніторингу дозволить не лише забезпечити прозорість транзакцій, але й посилити довіру до ринку серед інвесторів. Окрему увагу слід приділити створенню спеціалізованого регулятора, що координуватиме діяльність операторів ринку, контролюючих органів та інших учасників. Цей орган має бути наділений повноваженнями для ліцензування, моніторингу та забезпечення дотримання законодавчих вимог. Також необхідно запровадити механізми страхування криптовалютних депозитів, які вже успішно функціонують у низці країн. Це підвищить захист прав інвесторів та мінімізує ризики втрат через шахрайство або технічні збої.

Загалом, впровадження комплексного підходу до регулювання, що включає гармонізацію законодавства, розвиток технологічної бази, створення регулятора та підвищення обізнаності населення, забезпечить сталий розвиток ринку віртуальних активів та зміцнить довіру до фінансової системи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20>.
2. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом» від 28 листопада 2002 року № 249-IV. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.
3. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD). Звіт «Crypto-assets in global finance». 2020. DOI: <https://www.oecd.org>.
4. Рекомендації FATF щодо віртуальних активів та фінансових послуг, пов'язаних із ними (Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers). 2019. DOI: <https://www.fatf-gafi.org>.
5. Регламент MiCA (Markets in Crypto-Assets) Європейського Союзу. DOI: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0593>.
6. Статистика Chainalysis. «Crypto Crime Report 2022». DOI: <https://www.chainalysis.com/reports>.
7. Закон Японії про платіжні послуги (Payment Services Act), оновлений у 2017 році. DOI: https://www.fsa.go.jp/en/laws_regulations.html.
8. Шаренко М.С. Правове регулювання криптовалют в Україні / М.С. Шаренко // Вороновські читання (Співвідношення матеріального та процесуального в регулюванні фінансових відносин): матеріали міжнар. Наук.-практ. Конф., м. Чернівці, 4-5 жовтня 2017 р. / Редкол.: А.П. Гетьман, М.П. Кучерявенко, Т.А. Латковська та ін. – Харків. Асоціація фінансового права України, 2017. С. 269–274 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://afl.org.ua/2017/10/27/voronovski-chitannya-2017-zbirnik-tez>.
9. Sharenko M.S. Features of legal regulation of cryptocurrency in Ukraine / M.S. Sharenko // International scientific and practical conference «Legal practice in EU countries and Ukraine at the modern stage»: Conference proceeding, January 25-26, 2019. Arad Romania: Izdevniceiba «Baltija Publishing», P. 442–444.
10. Шаренко М.С. Особливості оподаткування доходів від операцій з криптовалютами в Україні / М.С. Шаренко // Вороновські читання (Єдність адміністративних та фінансових процедур): матеріали міжнар. Наук.-практ. Конф., м. Львів, 5-6 жовтня 2018 р. / Редкол.: М. Кучерявенко, Й. Пуделька, О. Головашевич. – Харків. Асоціація фінансового права України, 2018. С. 613–622 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://afl.org.ua/2018/12/20/voronovski-chitannya-2018-zbirnik-tez>.